

Cuprins

Cuvânt înainte	13
PARTEA I. Ce e bine să știm.....	15
1. Timpul	17
2. Vârsta	31
3. Longevitatea.....	41
4. Cine este bătrân și cine spune asta?	52
4.1. În primul rând, eu însumi.....	52
4.2. Apoi alții din jurul meu... ..	53
4.3. Societatea.....	54
4.4. Lumea largă.....	57
5. Ce este bătrânețea.....	60
5.1. Definiția populară a bătrâneții	60
5.2. Definiția științifică a bătrâneții	62
6. Teoriile bătrâneții	67
6.1. Bătrânețea naturală și bătrânețea normală.....	67
6.2. Teoriile biologice ale bătrâneții	69
6.3. Teoriile funcționaliste, psihosociale, ale bătrâneții.....	73
6.4. Teoriile care văd bătrânețea ca un proces al dezvoltării individuale.....	74
6.5. Gerotranscendența	76
6.6. Bătrânețea de succes – conceptul de „umbrelă“	78
7. Îmbătrânirea populației pe glob	80
8. Bătrânii în diferite epoci istorice și în prezent	84
9. Schimbările fizice ale bătrâneții	91

9.1. Modificările cutanate	92
9.2. Modificările părului și ale unghiilor	94
9.3. Modificările sistemului osteo-articular și muscular	95
9.4. Modificările sistemului nervos.....	97
9.5. Modificările organelor de simț	100
9.6. Modificările sistemului cardiovascular.....	102
9.7. Modificările sistemului respirator	104
9.8. Modificările sistemului digestiv.....	107
9.9. Modificările sistemului urinar	111
9.10. Modificările sistemului endocrin	113
9.11. Modificările sistemului de reproducere	116
9.12. Modificările sistemului imunitar.....	116
10. Modificările psihologice ale bătrâneții.....	121
10.1. Modificările cognitive.....	122
10.2. Modificările capacității de autoreglare individuală.....	126
10.3. Modificările personalității.....	127
10.4. Modificările capacității de adaptare și de depășire a greutăților	127
10.5. Despre sănătatea psihică la bătrânețe	129
11. Schimbările sociale ale bătrâneții.....	132
11.1. Schimbări în rolul social	134
11.2. Pensionarea.....	136
11.3. Pierderea partenerului	136
11.4. Singurătatea.....	137
12. Este bătrânețea o dizabilitate?.....	140
13. Bătrânețea ca schimbare, stabilitate sau continuitate	144
14. Calea finală: capacitatea de a funcționa independent	146

PARTEA A II-A. Cât de bătrân sunt și cine spune asta:

autoevaluarea 149

1. Stereotipurile despre bătrânețe – Testul <i>Fact of Aging Quiz</i>	151
2. Atitudinile față de bătrânețe – Chestionarul atitudinilor față de bătrânețe	162
3. Percepția bătrâneții – Chestionarul percepțiilor despre bătrânețe	168
4. Chestionarul simptomelor de îmbătrânire la bărbați.....	177

PARTEA A III-A. Ce e bine să facem ca să îmbătrânim

frumos.....	183
1. Ce să fac pentru corpul meu.....	185
1.1. Restricția calorică.....	190
1.2. Dieta	221
1.2.1. Dieta antiinflamatorie	229
1.2.2. Dieta mediteraneeană	238
1.2.3. Dieta DASH pentru prevenirea hipertensiunii arteriale	250
1.2.4. Dieta MIND pentru prevenirea bolii Alzheimer	255
1.2.4. Suplimentele cu nutrimente, vitaminele, fibrele și mineralele	260
1.2.4.1. Suplimentele cu nutrimente.....	260
1.2.4.2. Fibrele	266
1.2.4.3. Vitaminele.....	269
1.2.4.4. Apa și mineralele	283
1.3. Îngrijirea pielii, a feței, a părului și a unghiilor	295
1.3.1. Pielea	297
1.3.2. Fața	302
1.3.3. Părul.....	307
1.4. Activitatea fizică și exercițiile fizice	311
1.4.1. Exercițiile aerobice sau „cardio“	313
1.4.2. Mersul pe jos	317
1.4.3. Mersul pe bicicletă	318
1.4.4. Înotul	321
1.4.5. Ridicarea de greutateți (<i>bodybuilding</i>)	322
1.4.6. Gimnastica și dansul.....	323
1.4.7. Exercițiile de flexibilitate, tonicitate și echilibru.....	327
1.4.7.1. Exercițiile de elongație musculară	327
1.4.7.2. Yoga	329
1.4.7.3. Exercițiile de echilibru	329
2. Ce să fac pentru mintea mea	331
2.1. Cognația	335
2.1.1. Sănătatea cognitivă.....	337
2.1.2. Inteligența cristalizată și inteligența fluidă.....	339
2.1.3. Limbajul și inteligența verbală.....	340
2.1.4. Rezerva cerebrală.....	342

2.1.5. Optimizarea funcționării cognitive	343
2.1.6. Declinul cognitiv.....	344
2.1.7. Factorii de risc și de protecție ai declinului cognitiv	345
2.1.8. Activitatea fizică și prevenția declinului cognitiv cauzat de vârstă	347
2.1.9. Dieta și prevenția declinului cognitiv.....	348
2.1.10. Intervențiile cognitive și antrenamentul cognitiv	349
2.1.11. Care sunt obiectivele tehnicilor de antrenament cognitiv	352
2.1.12. Recomandări pentru menținerea funcțiilor cognitive și a rezervei cognitive	354
2.1.12.1. Activități fizice.....	354
2.1.12.2. Nutriție	354
2.1.12.3. Măsuri de igienă generală	355
2.1.12.4. Stimularea cognitivă.....	355
2.2. Memoria și păstrarea ei	357
2.3. Atenția și mintea care „zboară“	367
2.4. Emoțiile și controlul emoțional.....	372
2.4.1. Selectarea situației la care participi.....	378
2.4.2. Îndreptarea atenției spre stimulii dezirabili.....	378
2.4.3. „Prinde“ mintea și ține-o în clipa prezentă.....	379
2.4.4. Tolarează realitatea așa cum este.....	384
2.4.4.1 Tehnica de tolerare a realității cu ajutorul exercițiilor de respirație	387
2.4.4.2. Tehnica de tolerare a realității cu ajutorul relaxării musculare progresive	390
2.5. Capacitatea de a face față dificultăților și reziliența	397
2.6. Managementul factorilor de stres	402
2.6.1. Gestionarea problemelor stresante de viață...409	
2.6.1.2. Gestionarea presiunii timpului	414
2.7. Odihna și somnul.....	420

PARTEA A IV-A. Bătrânețea de succes sau cum să

îmbătrânim frumos	429
--------------------------------	------------

1. Ce este bătrânețea de succes	431
---------------------------------------	-----

2. Strategiile pentru o bătrânețe de succes	439
2.1. Prevenția.....	439
2.1.1. Prevenirea problemelor predictibile.....	440
2.1.2. Protecția condiției existente de sănătate și de funcționare	440
2.1.3. Promovarea stărilor dezirabile	441
2.1.4. Promovarea condițiilor pentru o bătrânețe de succes	441
2.2. Promovarea și protejarea calităților individuale	443
2.3. Promovarea sănătății psihosociale.....	446
2.3.1. Optimismul.....	446
2.3.2. Asertivitatea.....	448
2.3.3. Dobândirea de noi experiențe.....	450
2.4. Promovarea relațiilor sociale strânse	451
2.4.1. Rețeaua de suport social	451
2.4.2. Familia	454
2.4.3. Independența și autonomia	457
2.4.4. Pensionarea	460
2.4.5. Sexualitatea.....	462
2.4.6. Singurătatea și izolarea socială	465
2.5. Promovarea sănătății spirituale	467
2.5.1. Spiritualitatea/religiozitatea.....	467
2.5.2. Înțeleșuri ale vieții.....	470
2.5.3. A trece în revistă viața în mod pozitiv.....	471
2.5.4. Înțelepciunea.....	472
2.5.5. Stilul de viață.....	474
Anexa 1.....	477
Bibliografie selectivă	481

În amintirea părinților mei

Cuvânt înainte

Statisticile europene demonstrează că, în anul 2060, tot al treilea om din Europa va avea peste 65 de ani, iar unul din opt va avea peste 80 de ani și mai mult. Se mai spune că cei care s-au născut între 1946 și 1965 au probabilitatea să fie mai longevivi, iar cei care au deja 65 de ani au o speranță de viață cu 16-20 de ani mai mult ca până acum. În afară de aceasta, bătrânii de astăzi sunt mai sănătoși și mai activi ca niciodată în istorie, lucru care se traduce prin scăderea morbidității la vârste înaintate și a numărului de bătrâni care trăiesc în instituții specializate.

Oamenii din ziua de azi sunt avizi de informații prin care să-și facă viața mai bună și să trăiască mai mult. Poate că aici este și justificarea efortului meu de a scrie această carte, lucru care nu a fost tocmai ușor. Această carte a fost scrisă după consultarea unei foarte lungi liste de publicații de specialitate, care se găsește la sfârșitul cărții; nu este însă o carte de specialitate, ci face parte din seria „Ajută-te singur“, în continuarea celor publicate deja de Editura ALL. Ea dorește ca, într-un limbaj simplu, să furnizeze motivația, informația, practicile și tehnicile prin care cititorul va putea să facă acele modificări prin care bătrânețea lui va fi una de „succes“. Bătrânețea de succes este un concept internațional care definește o bătrânețe fără boli, fără riscuri, cu o funcționare fizică și cognitivă nealterate, și cu o calitate a vieții ridicată. Din motive lingvistice, bătrânețea de succes ar putea suna mai bine în românește ca „bătrânețe frumoasă“, cuvinte care dau titlul acestei cărți.

Sper că cititorii vor găsi în această carte răspunsurile care le trebuie pentru a avea o bătrânețe fericită. Aceste răspunsuri reprezintă și schimbări în stilul de viață, în întreținerea corpului și a minții încă de la vârste tinere. Este îndemnul pe care îl dau tuturor celor care vor deschide această carte. Ea se adresează deopotrivă oamenilor în vârstă și celor tineri.

Cartea este structurată pe patru secțiuni, fiecare secțiune putând fi citită separat de celelalte, dar recomand să fie citite toate în secvență pentru că ele decurg unele din altele.

În încheiere, doresc să exprim gratitudinea mea pentru Editura ALL care găzduiește această serie de cărți „Ajută-te singur“. Sunt sigur că cei care vor citi aceste cărți vor fi mai decizi și mai puternici să înfrunte adversitățile inerente vieții moderne. Lor le trimit întreaga mea considerație la fel ca și strădania mea.

Dr. Radu Vrasti

PARTEA I

Ce e bine să știm

Este vorba de cadrul conceptual, de jaloarele prin care cititorul va putea să privească problema bătrâneții în general, să construiască propria judecată asupra bătrâneții lui și a celor din jur, ca mai apoi să găsească motivația de a face acele schimbări necesare pentru o bătrânețe de succes.

Când ne întâlnim unii cu alții, avem o serie de curiozități printre care și cea legată de vârsta pe care o avem, ce vârstă au alții sau ce vârstă au copiii noștri. Întrebările și discuțiile despre vârstă ocupă mult timp și sunt legate de conversațiile despre cum arătăm, precum: „ce bine arăți...“, „nu ți-aș fi dat vârsta asta...“, „arăți mult mai tânăr...“ etc., comentarii care sunt în fond tot despre vârstă. Alteori vorbim despre cât de repede trece timpul: „nu știi cum a trecut vara asta...“, „parcă a fost ieri“, „nu-mi vine să cred ce repede am îmbătrânit“ etc. Și mai este ceva, când vedem un lucru, ne gândim instantaneu la relația lui cu timpul, este acum și aici, este vechi, cât de vechi, cât de nou etc. Dar ce este vârsta? Ce este timpul? Cum sunt ele legate? De ce suntem așa de interesați de vârstă și de

timpul scurs? O explicație ar fi că fiecare dintre noi știe că existența noastră este finită și, atunci, instinctiv, vrem să ne plasăm undeva în timp, să percepem scurgerea timpului, să aflăm cât am trăit și cât mai avem de trăit și, astfel, să știm cât am făcut și cât mai avem de făcut.

În următoarele trei capitole va fi vorba despre timp, despre vârstă și despre cât de mult dorim să trăim, adică despre longevitate.

1. Timpul

Pentru homo sapiens, timpul a fost doar succesiunea zilelor și a anotimpurilor. El a constatat că lumina zilei sau întunericul nopții au o durată variabilă, în funcție de succesiunea anotimpurilor și toate acestea au o influență covârșitoare asupra procurării hranei, a îmbrăcămînții și a adăpostirii. Treptat, el a devenit interesat de timp și de semnificația lui. Pentru oamenii moderni, timpul este succesiunea reperelor de pe cadranul ceasului, precum minutele sau orele, succesiunea zilelor și a lunilor de pe calendar sau succesiunea sărbătorilor și a ceremoniilor familiale, religioase sau naționale. Pentru omul modern, timpul a căpătat un înțeles fizic, psihologic, social și spiritual.

S-a căutat mereu o definiție a timpului și cea mai bună pare a fi: „*Timpul este ceea ce împiedică ca toate lucrurile să se întâmpile deodată*“. Astfel, datorită timpului, evenimentele pot fi ordonate, ca fiind petrecute în trecut sau în prezent, sau pot fi anticipate ca putându-se petrece în viitor. Evenimentele trebuie să aibă o durată și un interval între ele ca să poată fi separate sau pot să se petreacă simultan, ceea ce face ca timpul să fie cel mai bine reprezentat ca o curgere liniară. Este modul în care timpul fizic, cel real, este reprezentat cel mai bine. Această curgere liniară este dată de „*directionalitatea*“ timpului, care este o proprietate inexorabilă și ireversibilă a universului, o proprietate datorată expansiunii neîncetate a universului, așa cum a demonstrat filozoful și fizicianul Hawking (1988). Timpul fizic, pe baza căruia apreciem durata și scurgerea lui, se măsoară cu o unitate convențională, secunda,

care este egală cu timpul dat de tranziția energiei a doi electroni ai atomului de cesiu.

Nu totdeauna timpul a fost considerat astfel. Pentru vechii greci, babilonieni și budiști, timpul era ciclic, aducând evenimentele în mod periodic în fața oamenilor. Rudimente din această concepție persistă și astăzi în ideea că timpul se învâрте sub forma unei roți, „*roata timpului*“, pentru că există ceva care face ca lucrurile să se repete la nesfârșit sub diferite forme în viața omului. Odată cu religiile monoteiste, care au postulat că tot ce se întâmplă este creația lui Dumnezeu, timpul a început să fie considerat ca linear; creația lumii s-ar fi făcut în 7 zile, nașterea, moartea și învierea Mântuitorului nostru sunt date pe calendar etc.

Există și ideea că timpul nu este ceva în sine, ci doar produsul felului cum percepem sau ne reprezentăm realitatea, timpul fiind doar o producție a minții noastre. Sensul timpului există odată cu noi, dacă nu am fi noi în viață, nu ar fi nici timp. Astfel, pentru Kant, timpul era doar felul intuitiv prin care înțelegem ceea ce trăim, nimic altceva decât o intuiție a spațialității evenimentelor și a trăirilor. Se spune că „*timpul a fost inventat de oameni și este păstrat de ceas*“.

Pentru Heidegger, timpul este în însăși ființa noastră, timpul este „*întrupat*“. Noi suntem în lume ca funcție de timp, nu suntem statici. Noi aducem în lume lucrurile și semnificația lor în funcție de fiziologia și cultura noastră, dar și în funcție de temporalitate, de finitudinea ființei noastre. Heidegger spune că timpul este esența ființei umane. Să fii om înseamnă să fii temporal, caz în care posibilitatea și schimbarea sunt inerente. Nu există relație între lucruri în afara timpului. Timpul, pentru oameni, este măsura între trecut, prezent și viitor și nu un moment oarecare. Nu poate exista prezent fără trecut și viitor. Astfel, noi nu ne putem imagina o persoană ființând numai în prezent. Cuvintele noastre sunt totdeauna configurate pentru trecut, prezent și viitor. Ne putem reprezenta prezentul doar când cuvintele sunt puse la prezent, ne putem reprezenta trecutul doar când cuvintele sunt puse la timpul trecut.

Se vede că timpului i se poate descrie o existență fizică, reală, independentă de existența noastră, și una „*subiectivă*“, a felului cum timpul trăiește în ființa noastră ca senzație și judecată. Acest timp subiectiv este cel care ne preocupă în cel mai înalt grad, el este cel care ne grăbește sau ne îngrijorează. Dacă timpul fizic măsoară vârsta, timpul subiectiv este însă cel care ne dă sentimentul duratei vieții, al împlinirii și al neîmplinirii, al speranței, al destinului și al sorții.

Dacă ne reprezentăm cât durează o secundă, probabilitatea de a greși este destul de mică, dar, dacă vrem să facem același lucru pentru un minut greșeala poate fi un pic mai mare și cu cât intervalul de timp estimat este mai mare, cu atât probabilitatea noastră de a fi mai departe de adevăr este mai mare. În plus, s-a constatat că, dacă facem ceva și suntem întrebați cât timp a trecut, această evaluare este diferită de a unei persoane care a fost martoră a ceea ce facem. Timpul trece mai greu pentru persoana care face ceva decât pentru cea care se uită la ceva, deci timpul se dilată sau se contractă în funcție de poziția psihologică a persoanei respective. Când așteptăm ceva, când suntem plictisiți sau triști, timpul trece parcă mai greu; când ne distrăm sau suntem absorbiți de o treabă, timpul parcă zboară. Aceasta se explică prin faptul că atenția este foarte importantă pentru perceperea subiectivă a timpului. Când suntem focalizați pe timp, timpul trece greu, când atenția este focalizată pe ce facem, timpul „zboară“.

Există un „*ceas intern*“ care bate timpul subiectiv și care ne lasă impresia vitezei scurgerii timpului. Când suntem atenți sau când starea de vigilență crește, ceasul intern bate repede și timpul trece cu viteză. William James, unul dintre părinții psihologiei moderne, spunea încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea că viteza cu care timpul zboară în mintea oamenilor este legată de numărul de evenimente care s-au petrecut recent. Cu cât sunt mai multe evenimente, cu atât avem impresia că timpul a curs mai repede. Deci este explicabil de ce astăzi se pare că zboară mai repede decât cu câteva decenii înainte. Informația, evenimentele înfățișate zilnic la TV, problemele existenței zilnice sunt tot atâtea jaloane temporale

care ne fac viața să pară că se scurge mai repede ca niciodată. O altă constatare a fiecăruia dintre noi este că, pe măsură ce înaintăm în vârstă, parcă timpul trece mai repede, deși am vrea categoric ca el să treacă mai încet.

Block și Zakay (1997) au arătat că perceperea timpului se face în două feluri: „*time retrospectiv*“ sau „*time prospectiv*“. Oamenii au tendința de a judeca timpul prospectiv, adică timpul care se scurge spre viitor, de exemplu timpul necesar pentru a face ceva, pentru a se întâmpla ceva; timp care, de obicei, este estimat mai aproape de adevăr decât aprecierea timpului retrospectiv, timpul care s-a scurs în trecut, necesar ca să se fi petrecut ceva. Aceasta arată că rememorarea timpului este mai puțin precisă decât prognoza timpului. În decursul vieții, stocăm diferite intervale temporale ale evenimentelor sau ale acțiunilor, atât trăite de noi, cât și la care am fost martori. Pe această bază apreciem cantitatea de timp de care avem nevoie când anticipăm să facem ceva. Însă, când este vorba să ne amintim cât a durat acea acțiune sau eveniment, rememorarea este deficitară, timpul retrospectiv fiind foarte variabil și mai scurt. Se spune că viața noastră este mai orientată spre viitor decât spre trecut, pentru că viitorul dă o direcție timpului trăit, adică a timpului prezent și subiectiv, și pentru că este o promisiune, o presupunere, care de cele mai multe ori este „colorată“ de speranță și de visare. Totuși, trebuie să fim de acord că toate aceste ipostaze ale timpului, trecut, prezent și viitor, sunt în mod decisiv legate unele de altele. Willie (2005) spune că prezentul este o sursă a trecutului, iar viitorul are ca sursă tot prezentul. Dacă cineva neagă timpul prezent, pentru că este neplăcut sau constrângător, atunci el are premisele de a nega în același timp și timpul trecut, și pe cel viitor. Doar timpul prezent este cel care ne dă sentimentul trăirii evenimentelor unul după altul, sentimentul că viața este o progresie secvențială a evenimentelor și a trăirilor care generează sentimentul devenirii, o sinteză temporală a ceea ce s-a petrecut până acum pe baza unui proiect sau doar pe baza sorții și a întâmplării.

Deși credem că timpul este o resursă personală, că suntem stăpânii timpului nostru, timpul nu este trăit în singurătate, timpul nu